

روش‌شناسی قرآن کریم در تسهیل دستیابی انسان به رشد و موفقیت

مقاله پژوهشی
اصیل
Original
Article

بهزاد بسطامی،^۱ زینب‌السادات حسینی^۲

چکیده

هدف: هدف از آفرینش، رشد انسان، تکامل شخصیت و رسیدن به جایگاه در خور شأن اوست. قرآن کریم نیز به عنوان یکی از کلیدی‌ترین اهداف، بدان توجه ویژه‌ای کرده است. لذا هدف از انجام این پژوهش، شناخت روشهای قرآن کریم در زدودن موانع و انگیزه‌بخشی برای ایجاد بستر و تسهیل رشد و تعالی انسان بود. **روش:** برای دستیابی به روشهای قرآن در عبور از موانع و دستیابی به موفقیت، از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. **یافته‌ها و نتایج:** یافته‌های مقاله حکایت از آن دارد که قرآن کریم در چهار مرحله پیوسته، زمینه‌های رشد و موفقیت انسان را فراهم کرده است: در مرحله اول، خداوند برای انتخاب مسیر و نقشه راه، فکر و اندیشه او را پرورش داده است. در مرحله دوم، به منظور تثبیت در مسیر، مواهب گوناگون و عنایات ویژه را شامل او ساخته است. در مرحله سوم، با توجه به مشکلات و مسائل فرارو و به منظور عبور از این موانع، با ایجاد انگیزه و تقویت روحی، آنان را مجهز کرده و دستیابی به موفقیت را تسهیل می‌کند و در مرحله آخر، به منظور تکریم از تلاش و مجاهدت، ارتقای رتبه و منزلت داده و بهترین منزلت را در دنیا و در آخرت نصیبشان می‌کند.

واژگان کلیدی: عبور از بحران، رشد، موفقیت، تقویت روحی.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۲۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۲

۱. دکترای الهیات، استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم پزشکی ایلام (نویسنده مسئول). نشانی: ایلام؛ بانگنجان،

دانشگاه علوم پزشکی ایلام. شماره: ۰۸۴۳۲۲۷۱۳۴ / behzad.bastami@yahoo.com

۲. دکترای علوم قرآن و حدیث، دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه مازندران.

الف) طرح مسئله

فلسفه خلقت انسان و هستی پیرامون آن، بر اساس حکمت خداوند، عبودیت (ذاریات: ۵۰)، و در سایه آن، رسیدن انسان به کمالات انسانی است. از آنجا که قرآن کریم، مأموریت تربیت و هدایت انسانها را به عهده دارد، برای هر کس بر اساس توانایی‌ها و قابلیت‌ها، منزلت و هدایتی در شأن او در نظر گرفته است. چنانچه بسترهای لازم توسط انسان فراهم شود، خداوند نیز مقدمات رشد و رسیدن به جایگاه مطلوب را برای او هموار می‌سازد. قرآن کریم برای تربیت، تقویت و رشد آنان، شیوه‌های مختلفی به کار بسته که اگر انسانهای مستعد، اراده حرکت و رشد را بر اساس سنتها و قوانین الهی در خود ایجاد کنند، خداوند نیز در هر مقطع از مسیر، زندگی آنان را تحت تدبیر و تربیت خود درآورده و آنان را از به خطا رفتن در گمراهی، مصون می‌دارد. (عنکبوت: ۶۹)

با توجه به اینکه طبیعت زندگی انسان با مشکلات و سختی‌ها عجین شده است: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ» (بلد: ۴)؛ اگر انگیزه لازم در درون انسان وجود نداشته باشد که به او توانایی عبور از موانع را بدهد، تاب‌آوری و استقامتش فروکش کرده، ممکن است در رسیدن به موفقیت‌های مد نظرش ناکام بماند. از سوی دیگر، خاستگاه هستی، رسیدن انسان به شأن و منزلت در خور استعداد و منزلت اوست. با این وصف و بر مبنای راهی که خداوند برای بشر ترسیم کرده، لوازمش را از حیث مواهب، تقویت و هدایت نیز ایجاد کرده است.

بنابر این، یکی از مسائل اصلی مقاله این است که قرآن برای رسیدن انسان به جایگاه حقیقی خود چه بستری را فراهم کرده که توسط آن، انسان در مسیر موفقیت گام نهد؟ و اینکه، قرآن برای بحران‌زدایی و عبور از موانع پیش رو در رهگذر این مسیر، چه شیوه‌هایی را تجویز کرده است؟ و در نهایت، برای انگیزه‌بخشی و تقویت روحی انسان، همچنین تضييع نکردن تلاش و کوشش‌های علمی و عملی، چه برنامه‌ای در نظر گرفته است؟ این مقاله برآن است تا با استفاده از روش تحلیل محتوا و استخراج گزاره‌های مد نظر و تشریح آنها، به این سؤالات پاسخ مناسب دهد.

ب) روش پژوهش

این پژوهش به شیوه تحلیل محتوا^۱ که یکی از روشهای مناسب در فهم متون دینی است، انجام شده است. روش تحلیل محتوا یکی از روشهای مهم برای پی بردن به مقاصد پیام، به

ویژه در متونی که مقصود آنها پنهان است، می‌باشد. در متون دینی، اعم از آیات و روایات، که معنی و مفهوم مد نظر در بسیاری از موارد پنهان بوده و لازم است به شیوه‌های گوناگون به معنای واقعی دست یافت، استفاده از این روش مفید و مؤثر می‌باشد. «گاهی اطلاعات از رهگذر آنچه به طور صریح مطرح شده و زمانی دیگر از طریق آنچه به صراحت گفته نشده، ولی به طور کامل هم ناگفته باقی نمانده است، به دست می‌آید. بدین ترتیب، محتوای آشکار و پنهان متن کشف می‌شود. البته در کشف ناگفته‌ها، نیروی ذوق و خرد و استنباط محقق یاریگر اوست» (عقدایی، ۱۳۹۳: ۱۰۳). با توجه به اینکه آیات قرآن علاوه بر معانی ظاهر، دارای بطون و تأویل خاصی‌اند، برای دستیابی به مقصود و هدف مد نظر، سعی شده است و رای ظاهر، به این مفاهیم نیز توجه شود.

۱. تعریف روش تحلیل محتوا

صاحب‌نظران تعریف‌های متعددی از این روش ارائه داده‌اند که هر کدام به نوعی خصوصیات و مشخصات این روش را بیان می‌کنند. برخی از این تعاریف در ادامه بیان می‌شوند.

«تحلیل محتوا از شیوه‌های مربوط به روش اسنادی در پژوهش می‌باشد. روش اسنادی به کلیه متدهایی گفته می‌شود که در آن، هدف پژوهش مطالعه، تحلیل و بررسی اسناد و متون برآورد می‌شود» (الحسینی، ۱۳۹۰: ۴۴). روش تحلیل محتوا، روش معناشناسی یا روش علمی محتوای متن است. در این روش، داده‌های کیفی برای توصیف عینی آنها، به داده‌های کمی تبدیل می‌شوند. این شیوه به محقق کمک می‌کند تا اجزای پیام را تشخیص دهد و با استخراج و مقوله‌بندی آنها، ادراک کلیت موضوع تحقیق را ممکن سازد. (عقدایی، ۱۳۹۳: ۱۰۳)

یکی از ارکان تعریف روش تحلیل محتوا، تجزیه متن به اجزای کوچک‌تر برای درک بهتر است. «در این روش، محتوای یک مجموعه یا متن، به عناصر ساده‌تر سازنده آن تجزیه می‌شود تا پس از بررسی دقیق و کشف پیوند میان آنها و پیوندشان با کل مجموعه، راه رسیدن به هدف تحقیق هموار گردد» (همان: ۱۰۳). لورنس باردن^۱ در کتاب «تحلیل محتوا» می‌گوید: «تحلیل محتوا در حقیقت، فن پژوهش عینی، اصولی و کمی به منظور تفسیر و تحلیل محتوای تفکر بنیادی تحلیل محتوا عبارت است از قرار دادن اجزای یک متن و کلمات، جملات، پاراگرافها و مانند آن بر حسب واحدهایی که انتخاب می‌شوند، در مقولاتی که از پیش تعیین شده‌اند» (باردن، ۱۳۷۵: ۴۵)

۲. جدول تحلیل محتوا

در این پژوهش، روش «تحلیل محتوای کیفی» بر مبنای واحد «جملات» و با تأکید بر «کلیدواژگان» اصلی انتخاب شده است. آیات مرتبط با موضوع، بر حسب اهداف تحقیق انتخاب شده و در جدول تحلیل محتوا گذاشته می‌شوند. در مرحله بعد، با کدگذاری آنها و مضامین، نقاط متمرکز و جهت‌گیری، از آیات استخراج و بررسی می‌شوند. سپس با دسته‌بندی کدها، مرحله مقوله‌بندی انجام شده و با تشریح مقوله‌ها، به سؤالات پژوهش پاسخ داده خواهد شد.

جدول ۱: نقاط متمرکز

ردیف	آیه	برجستگی	تقویت	کد
۱	انعام: ۱۶۵	جانشینی خداوند	رفعت درجه	A1
۲	نسا: ۹۵	مجاهدت با جان و مال	برتری بر دیگران - وعده نیکو - پاداش بزرگ	A2
۳	طه: ۷۵	ایمان - عمل صالح	منزلت	A3
۴	زخرف: ۳۲	تلاشگری	رفعت درجه	A4
۵	احقاف: ۱۹	روحیه جهادی	درجات	A5
۶	بقره: ۵۳	شایستگی - درک حقایق	تشخیص حق از باطل	A6
۷	انعام: ۱۵۴	شایستگی - درک حقایق	اعطای کتاب به عنوان اتمام نعمت، بیان‌کننده هر چیز	A7
۸	اسرا: ۲	مبری از هرگونه شرک	هدایتگری	A8
۹	انبیا: ۷۹	فهم و درک صحیح	حکم و داوری، علم فراوان، مسخر کردن کوه‌ها	A9
۱۰	انبیا: ۸۰	مهارت	علم صنعت زره‌بافی	A10
۱۱	نمل: ۱۵	شایستگی و ظرفیت	علم، برتری بر سایر بندگان	A11
۱۲	نمل: ۱۶	شایستگی و ظرفیت	زبان پرندگان - اعطای همه چیز	A12
۱۳	نمل: ۴۲	شایستگی و ظرفیت	عطای علم	A13
۱۴	لقمان: ۱۲	شایستگی و ظرفیت	حکمت	A14
۱۵	سجده: ۲۴	شکبیایی - یقین	رهبری و پیشوایی جامعه	A15
۱۶	سبا: ۱۳-۱۲	شایستگی و ظرفیت	تسخیر باد، جاری شدن چشمه مس، تسخیر اجنه و انجام امور دشوار	A16
۱۷	نسا: ۶۹	اطاعت از خدا و رسول	همنشینی با پیامبران، صدیقان، شهدا، صالحین	A17
۱۸	نسا: ۱۷۵	تمسک به کتاب الهی	دخول در رحمت خدا، بهره‌مندی از فضل او، هدایت یافتن	A18

روش‌شناسی قرآن کریم در تسهیل دستیابی انسان ... ۹۷

A19	فضل-رحمت	ایمان-نشاط روحی	یونس: ۵۸	۱۹
A20	فضل الهی	بینش توحیدی	یوسف: ۳۸	۲۰
A21	فضل الهی	علم	نمل: ۴۰	۲۱
A22	برگزیدگی	سبقت در کار خیر	فاطر: ۳۲	۲۲
A23	افزایش نیکی-بشارت	ایمان-عمل صالح-محبت	شوری: ۲۳	۲۳
A24	غفران و بخشش	سبقت برای مغفرت الهی	حدید: ۲۱	۲۴
A25	برگزیدگی-هدایت	بندگی و طاعت	انعام: ۸۸-۸۹	۲۵
A26	هدایت یافتگی	طاعت و بندگی	انعام: ۹۰	۲۶
A27	علم-برتری	شایستگی و ظرفیت-علم	نمل: ۱۵	۲۷
A28	خلوص ویژه-برگزیدگی-نیکان	قدرت ظاهری-بینش باطنی	ص: ۴۵-۴۷	۲۸
A29	برگزیدگی-پاکی و طهارت-برتری	پاکی و طهارت-پرورش در محیط مناسب	آل عمران: ۴۲-۴۳	۲۹
A30	برگزیدگی از حیث علم و جسم-فرمانروایی	شجاعت و دلیری-برخورداری از علم	بقره: ۲۴۷	۳۰
A31	برگزیدگی به عنوان امامت جامعه	شایستگی و ظرفیت-موفقیت در آزمونهای سخت	بقره: ۱۲۴	۳۱
A32	برگزیدگی	شجاعت در مبارزه با طاغوت	اعراف: ۱۴۴	۳۲
A33	سلام خداوند	عبد و بندگی	نمل: ۵۹	۳۳
A34	برگزیدگی-هدایت-نیکویی	به تنهایی ابراهیم یک ملت بود-مطیع امر خداوند-خالی از هرگونه انحراف-شکرگزار-میری از هرگونه شرک	نحل: ۱۲۰-۱۲۳	۳۴
A35	برگزیدگی-هدایت	انابه و بازگشت به سمت خدا	طه: ۱۲۱-۱۲۲	۳۵
A36	برگزیدگی-در زمره صالحان	امید داشتن در شرایط دشوار	قلم: ۴۹-۵۰	۳۶
A37	برگزیده-پیشینیانی به وسیله هارون-تکلم خدا با او	خالص شده	مریم: ۵۱-۵۳	۳۷
A38	برگزیدگی-خوشنودی خداوند	وفای به عهد-مدیریت	مریم: ۵۴-۵۵	۳۸
A39	مقام عالی	بسیار راستگو	مریم: ۵۶-۵۷	۳۹
A40	هدایت و برگزیدگی-نعمت	خشوع و تواضع در برابر خداوند	مریم: ۵۸	۴۰
A41	برگزیدگی	حق جهاد ادا نمودن	حج: ۷۸	۴۱
A42	جداسازی پاکان از خبیثان-اجر عظیم-برگزیدگی-جهت‌دهنده به مؤمنان	تقوا-ایمان قلبی	آل عمران: ۱۷۹	۴۲
A43	برگزیدگی-هدایت یافتن	برپایی دین-بازگشت به سمت خدا	شوری: ۱۳	۴۳

۹۸ ♦ فصلنامه علمی مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، شماره ۹۸

A44	نصرت و پیروزی - فرمانروایی - حکمت - علم	شجاعت - روحیه جهادی	بقره: ۲۵۱	۴۴
A45	تعلیم	شایستگی و ظرفیت	نجم: ۹-۵	۴۵
A46	علم و دانایی	علم و دانایی	یوسف: ۶۸	۴۶
A47	رحمت - علم فراوان	شایستگی و ظرفیت - علم	کهف: ۶۵	۴۷
A48	استجاب دعا و رفع گرفتاری	صبر و شکیبایی	انبیا: ۸۴	۴۸
A49	استجاب دعا - اصلاح در امور زندگی - فرزند نیکو	شتاب در کارهای خیر - دعا از روی خوف و امید - خشیت الهی	انبیا: ۹۰	۴۹
A50	استجاب دعا و نجات دادن از غم	امیدواری به رحمت الهی	انبیا: ۸۸-۸۷	۵۰
A51	برگزیدگی - تعبیر خواب - اتمام کردن نعمت	اتکال به رحمت الهی - پاکی و طهارت	یوسف: ۶	۵۱
A52	کتاب - برگزیدگی - مبارک گردانیدن در همه جا - سلام خداوند در روز تولد، روز مرگ و روز زنده شدن دوباره	بندگی - مطیع	مریم: ۳۰-۳۳	۵۲
A53	رحمت - استجاب دعا	صابر - استغاثه گر - بسیار بازگشت کننده	ص: ۴۳-۴۴	۵۳
A54	رحمت الهی	جامعیت اخلاقی - نرمخویی - مشورت پذیری	آل عمران: ۱۵۹	۵۴
A55	درود و رحمت خداوند	صبر	بقره: ۱۵۷-۱۵۶	۵۵
A56	جانشینی خداوند در روی زمین	شجاعت - عدالت گستری	ص: ۲۶	۵۶
A57	هدایت در مسیر صحیح - برتری بر دیگران - برگزیدگی	شایستگی و ظرفیت	انعام: ۸۴-۸۷	۵۷
A58	پیشوایی جامعه - الهام نمودن کارهای نیک	بندگی - اصلاح گر	انبیا: ۷۳	۵۸
A59	حکم - علم - نجات از بحران - رحمت الهی	حکمت - دانش	انبیا: ۷۴-۷۵	۵۹
A60	استجاب دعا - نجات از بحران - نصرت الهی	استمداد طلبی - صبر و شکیبایی	انبیا: ۷۶-۷۷	۶۰
A61	تمکن	بسیار بازگشت کننده - بنده خوب	ص: ۳۰	۶۱
A62	بخشش امت و شفاعت	دغدغه هدایت امت - پاکی و طهارت	ضحی: ۵	۶۲
A63	خیر کثیر	اتمام نعمت به پیامبر (ص) - سابقه نیک	کوثر: ۱-۳	۶۳
A64	برخورداری از زندگی نیکو	ایمان حقیقی - تقوا	اعراف: ۹۶	۶۴

روش‌شناسی قرآن کریم در تسهیل دستیابی انسان ... ۹۹

A65	نزول برکات	توکل و عزم	هود: ۴۸	۶۵
A66	رحمت خدا- برکات	به تنهایی یک ملت - سابقه نیک	هود: ۷۳	۶۶
A67	پاداش دنیوی	موفقیت در آزمونهای الهی - امیدواری	حجر: ۵۴-۵۵	۶۷
A67	نجات از بحران	عزم و توکل	صافات: ۱۱۴-۱۱۵	۶۸
A69	امدادهای غیبی	صبر- تقوا	آل عمران: ۱۲۵-۱۲۶	۶۹
A70	بشارت به فرزند	تصدیق‌کننده مسیح- رهبر- از هوسها برکنار- صالح- امیدواری	آل عمران: ۳۹	۷۰
A71	مقرب در گاه خداوند	آبرومند- سخن گفتن با مردم در گهواره و پیری- از شایستگان	آل عمران: ۴۵-۴۶	۷۱
A72	پاداش بزرگ	نیک‌رفتار- اجابت‌کننده دعوت خدا و رسول- تقوا	آل عمران: ۱۷۲	۷۲
A73	مقام برتر نزد خدا- بشارت و خوشنودی	ایمان- جهاد- مهاجرت در راه خدا	توبه: ۲۰-۲۱	۷۳
A73	بشارت	توبه‌کنندگان، پرستندگان، شکرگزاران، روزه‌داران، رکوع‌کنندگان سجده‌کنندگان، تشویق‌کنندگان به کارهای نیک، بازدارندگان از اعمال ناشایست و مراقبین بر حدود احکام الهی	توبه: ۱۱۲	۷۴
A73	بشارت	سابقه نیکو	یونس: ۲	۷۵
A74	بشارت الهی	تقوا- نشاط و سرور- ایمان	یونس: ۶۲-۶۴	۷۶
A75	پاداش بزرگ	نیک‌کردار	اسرا: ۹	۷۷
A76	بشارت الهی	متواضع- تأثیرپذیری از آیات الهی- بردباری- انفاق- برپایی نماز	حج: ۳۴-۳۵	۷۸
A77	آمرزش- پاداش پر ارزش	تبعیت از قرآن- خشیت الهی در نهان	یس: ۱۱	۷۹
A78	بشارت الهی	پرهیز از عبادت طاغوت- بازگشت به سمت خدا- تبعیت از نیکوترین سخن	زمر: ۱۷-۱۸	۸۰
A79	محبوبیت	اصلاحگری	مریم: ۹۶	۸۱
A80	امکان دادن و قدرت- بهره‌مندی از رحمت الهی	مهارت- امین	یوسف: ۵۵-۵۶	۸۲
A81	در شمار صالحان	ایمان به خدا و روز قیامت- امر به معروف و نهی از منکر- پیشی گرفتن در کارهای خیر	آل عمران: ۱۱۴	۸۳

۱۰۰ فصلنامه علمی مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، شماره ۹۸

A82	رستگاری	تقوای الهی - خرد ورزی	مائده: ۱۰۰	۸۴
A83	عطای علم و حکمت	صاحبان خرد	ص: ۲۹	۸۵
A84	رحمت الهی	عبادت شبانه در حال سجده و قیام - خوف و رجا	زمر: ۹	۸۶
A85	حکومت و فرمانروایی - حکمت - داوری صحیح	فرمانروایی مقتدر و عدالت گستر	ص: ۲۰	۸۷
A86	امکان و قدرت - الهامات الهی	اصلاحگری بین مردم	کهف: ۸۳-۸۴	۸۸
A87	قدرت دادن - علم تأویل احادیث	صداقت - پاکی نفس - توکل بر خداوند	یوسف: ۲۱	۸۹
A88	پاداشی بهتر	خلاقیات	یونس: ۲۶	۹۰
A89	پاداش نیک در دنیا	خلاقیات - تقوای الهی	نحل: ۳۰	۹۱
A90	پاداش نیک در دنیا	خلاقیات - صبر - تقوا	زمر: ۱۰	۹۲
A91	پاداشی نیکوتر	خلاقیات	نجم: ۳۱	۹۳
A92	خشنودی و رضایت خداوند	عمل بهتر	بقره: ۱۹۵	۹۴
A93	مقام برتر	ایمان - مهاجرت در راه خدا	توبه: ۲۰	۹۵
A94	مقام برتر	وقت شناسی و اقدام به موقع	حدید: ۱۰	۹۶
A95	برگزیدگی در دنیا	ابتلائات و امتحانات متعدد - پیشگیری در طاعت الهی	بقره: ۱۳۱-۱۳۰	۹۷
A96	استجاب دعا	تفکر - پیوستگی و مداومت در کار	آل عمران: ۹۱	۹۸
A97	امکان دادن و قدرت	تفکر	جاثیه: ۱۳	۹۹
A98	هدایت در مسیر صحیح	سبقت در کار خیر - اصلاحگری	کهف: ۴۶	۱۰۰
A99	هدایت در مسیر صحیح	پاکی و طهارت	مریم: ۷۶	۱۰۱
A100	برتری بر دیگران	اصلاحگری	آل عمران: ۱۱۰	۱۰۲
A101	هدایت در مسیر صحیح	اصلاحگری	آل عمران: ۱۰۴	۱۰۳
A102	برتری بر دیگران	ایمان - عمل صالح	بینه: ۷	۱۰۴
A103	رزق	پرورش در محیط مناسب	آل عمران: ۳۷	۱۰۵

جدول ۲: مقوله‌بندی

مقوله‌بندی	نقاط متمرکز	دسته‌بندی کدها	ردیف
پرورش فکر و اندیشه	عطای علم و حکمت	A9+A10+A11+A13+A14+A27+A44+A45+A46+A47+A51+A52+A59+A85+A87+A83	۱
	قدرت تشخیص صحیح	A6+A85+A70+A67+A64+A52+A51+A49	۲
	رحمت و غفران الهی	A18+A19+A20+A21+A24+A33+A47+A54+A55+A59+A63+A65+A66+A71+	۳

روش‌شناسی قرآن کریم در تسهیل دستیابی انسان ... ♦ ۱۰۱

مواهب و عنايات ویژه		A73+A74+A76+A77+A78+A80+A84+A92+A53	
	پادشاهای دنیوی و اخروی	A2+A42+A65+A73+A75+A77+A88+A89+A90+A91	۴
	محبوبیت اجتماعی	A79	۵
	برخورداري از زندگي نیکو	A2+A7+A9+A12+A16+A23+A28+A34+A64	۶
	هدایت در مسیر صحیح	A8+A18+A25+A26+A34+A35+A40+A43+A82+A98+A99+A101	۷
انگیزه‌دهی و تقویت روحی	تمکّن و قدرت	A12+A7+A3+A16+A30+A37+A44+A51+A53+A56+A57+A61+A70+A80+A85+A86+A87+A97	۸
	نجات از بحرانا	A8+A48+A49+A50+A59+A60+A68+A96	۹
	امدادهای غیبی	A58+A68+A69+A83+A86	۱۰
	زدودن ناپاکی و ناخالصی	A28+A29+A42	۱۱
ارتقای رتبه و منزلت	خشنودی و رضایت خداوند	A38+A62+A72+A92	۱۲
	نصرت و پیروزی در کار	A60+A44	۱۳
	برتری بر دیگران	A2+A11+A29+A57+A72+A93+A27+A100+A102	۱۴
	برگزیدگی	A22+A25+A28+A29+A30+A31+A32+A34+A35+A36+A37+A38+A40+A41+A43+A51+A52+A57+A95	۱۵
	الگو و پیشوایی	A15+A31+A58	۱۶
	مقام صالحین	A17+A36+A81	۱۷
	ترفع درجه	A1+A3+A4+A5+A39+A62+A93+A94	۱۸

جدول ۳: فراوانی یافته‌ها

عوامل	مقوله بندی	تعداد مؤلفه	فراوانی	درصد فراوانی
شیوه‌های تقویت	پرورش فکر و اندیشه	۲	۲۴	۱۹.۹۰
	مواهب و عنايات ویژه	۶	۷۳	۴۵.۳۴
	انگیزه‌دهی و تقویت روحی	۵	۲۲	۱۳.۶۷
	ارتقای رتبه و منزلت	۵	۴۲	۲۶.۰۹

ج) تحلیل داده‌ها

با توجه به نتایج جدول ۱ پس از استخراج ۱۸ مؤلفه تقویت، مؤلفه‌های ارتقای فکری، ذیل مقوله‌ای با عنوان «پرورش فکر و اندیشه» قرار گرفتند. مؤلفه‌های ناظر به موهبتها و عنايات ویژه خداوند درباره انسانهای شایسته، ذیل مقوله‌ای با عنوان «مواهب و عنايات ویژه»؛

مؤلفه‌هایی که جزیی از عوامل انگیزشی بوده و سبب تقویت روحی انسان شده‌اند، ذیل مقوله «انگیزه‌دهی و تقویت روحی» و مؤلفه‌هایی که در آنها نوعی ارتقای مقام و رتبه از ناحیه خداوند متعال مد نظر بود، ذیل مقوله «ارتقای رتبه و منزلت» قرار گرفتند که در واقع؛ قرآن شیوه‌های حمایتی و هدایتی مد نظر خداوند متعال درباره آنان را بیان می‌دارد. از فراوانی داده‌ها به دست می‌آید که مواهب و عنایات ویژه، مهم‌ترین مؤلفه در بعد تقویت بوده و این بدان معناست که انسان برای رسیدن به هر موفقیتس نیاز به نظر و لطف ویژه خداوند دارد که اگر حاصل شود، دستیابی به موفقیت بسیار ممکن خواهد بود. اینک شیوه‌های تقویت به شرح ذیل توضیح داده می‌شود.

۱. پرورش فکر و اندیشه

یکی از مهم‌ترین ابعاد رشد و تعالی انسان، بسترسازی و تسهیل برای موفقیت انسان است. مهم‌ترین موضوع در این مقوله، پرورش فکر و اندیشه است که انسان توسط آن، مسیر را شناخته و با آگاهی و علم به فرجام نیک آن، در آن قدم می‌گذارد.

یک) عطای علم و حکمت

انسانهایی که شایستگی و ظرفیت دریافت علم و حکمت الهی را در درون خود به وجود آورده باشند، مشمول عطای الهی خواهند بود. به کسانی که حکمت الهی ارزانی شده، در واقع خیر کثیر داده شده است: «يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا» (بقره: ۲۶۹). امام علی (ع) حکمت را گمشده مؤمن دانسته، به آموختن آن حتی از اهل شر سفارش فرموده است: «الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ فَلْيَطْلُبْهَا وَ لَوْ فِي أَهْلِ الشَّرِّ». (ابن شعبه حرانی، ۱۳۶۳: ۲۰۱)

یکی از معیارهای خداوند در اعطای علم، تقوای الهی است: «وَاتَّقُوا اللَّهَ وَ يَعْلَمِكُمُ اللَّهُ» (بقره: ۲۸۲). برخوردار از علم، به واسطه کثرت یادگیری نیست، بلکه نوری است از جانب خداوند بر قلب هر فرد شایسته تا او را هدایت کند. امام صادق (ع) می‌فرماید: «لَيْسَ الْعِلْمُ بِكَثْرَةِ التَّعَلُّمِ وَإِنَّمَا هُوَ نُورٌ يَقْدِفُهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي قَلْبٍ مَنْ يَرِيدُ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ». (شهید ثانی، ۱۴۰۹: ۱۶۷)

دو) قدرت تشخیص صحیح

در سایه تقوای الهی، خداوند انسان را از بینش و بصیرتی برخوردار خواهد کرد که توسط آن بتواند حق را از باطل جدا کرده، در دو راهی‌ها، شبهات و فتنه‌ها، مسیر صحیح را تشخیص دهد و بر مبنای آن عمل کند. چه بسیار انسانهای شاخصی از زمان پیامبر (ص) تا به امروز بوده‌اند که به دلیل نداشتن این تشخیص، دچار سرگردانی شده و در نهایت، در مقابل حق

قرار گرفتند. قرآن کریم، قرار دادن این نیرو را در سایهٔ احیای تقوا، به معنی واقعی کلمه دانسته، بیان می‌دارد که نه تنها این قدرت را در اختیار انسان قرار می‌دهیم، بلکه از خطاها و اشتباهات چنین انسانی درمی‌گذریم: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر خداترس و پرهیزکار باشید، خداوند به شما فرقان می‌بخشد و بدی‌های شما را می‌زداید و شما را مورد عفو قرار می‌دهد؛ زیرا خداوند صاحب فضل و کرامت عظیم است.» (انفال: ۲۹)

«فرقان صیغهٔ مبالغه از مادهٔ فرق است و در اینجا به معنای چیزی است که به خوبی حق را از باطل جدا می‌کند. این جمله کوتاه و پر معنا، یکی از مهم‌ترین مسائل سرنوشت‌ساز انسان را بیان کرده و آن اینکه در مسیر راهی که انسان به سوی پیروزی‌ها می‌رود، همیشه پرتگاهها و بیراهه‌هایی وجود دارد که اگر آنها را به خوبی نبیند و نشناسد و پرهیز نکند، چنان سقوط می‌کند که اثری از او باقی نماند. مهم‌ترین مسئله در این راه، شناخت حق و باطل، نیک و بد، دوست و دشمن، مفید و زیان‌بخش، عوامل سعادت و یا بدبختی است.» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۷: ۱۴۰). حضرت علی (ع) راه خروج از فتنه‌ها و تاریکی‌ها را داشتن تقوای الهی دانسته، می‌فرماید: «مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا مِنَ الْفِتَنِ وَ نُورًا مِنَ الظُّلُمِ». (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۴۰۴، ج ۱۰: ۱۱۶)

۲. مواهب و عنایات ویژه

بر اساس وابستگی انسان به لطف و نظر ویژهٔ خداوند، همچنین مشکلات فراروی او، خداوند متعال نیز از باب رأفت و حمایت، مواهب و عنایات ویژه‌ای را شامل انسانهای لایق و شایسته کرده است. مؤلفه‌های ناظر به موهبتها و عنایات ویژهٔ خداوند دربارهٔ این افراد را می‌توان به بخشهای ذیل تقسیم کرد.

یک) تمکّن و قدرت

یکی از موهبتهای الهی در جهت اعتلا بخشی، رشد و تعالی جامعه، تمکّن و قدرت است. هنگامی که قومی از پیامبر خویش تقاضای فرمانروایی می‌کنند تا به واسطهٔ او و همراهی مردم، در راه خدا جهاد کنند، خداوند طالوت را که دارای شایستگی‌ها و معیارهای لازم برای پادشاهی است، برای آنان برمی‌گزیند، هرچند با معیارهای آن قوم ناسازگار باشد: «و پیامبرشان به آنها گفت: خداوند (طالوت) را برای زمامداری شما مبعوث (و انتخاب) کرده است. گفتند: چگونه او بر ما حکومت کند، با اینکه ما از او شایسته‌تریم، و او ثروت زیادی ندارد؟! گفت: خدا او را بر شما برگزیده، و او را در علم و (قدرت) جسم، وسعت بخشیده است. خداوند، ملکش را به هر کس بخواهد، می‌بخشد و احسان خداوند، وسیع است و (از

لیاقت افراد برای منصبها) آگاه است» (بقره: ۲۴۷). آنان وسعت مال و دارایی را ملاک فرمانروایی تلقی کرده بودند، اما خداوند بسط علم و دانش را که به سبب آن انسان از سایر توانمندی‌ها بهره گرفته و نیرومندی جسمی را که توسط آن در برابر دشمنان دفاع کند، معیار رهبری بیان می‌کند. دو رکن اساسی برای فرمانروایی از حیث مدیریتی، «اقوی» و از حیث تدبیر، «اعلم» می‌باشد که در آیه مذکور نمود پیدا کرده است: «پیشوا باید اعلم و اکمل و افضل از مردم دیگر، و از نظر شجاعت و فضیلت سرآمد دیگران باشد، تا شایسته این مقام شود. لذا خداوند علت انتخاب و تقدیم طالوت را همین جنبه اعلم و اقوی بودن او معرفی می‌کند». (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲: ۶۱۳)

دو) رحمت و غفران الهی

خداوند متعال بندگانی را که در مسیر او قدم برداشته و به ریسمانش چنگ زده‌اند، مشمول لطف و رحمت خود گردانیده و از خطاهای آنان چشم‌پوشی کرده و سپس آنان را در مسیر و راه مستقیم هدایت می‌کند: «اما آنها که به خدا ایمان آوردند و به (آن کتاب آسمانی) چنگ زدند، به زودی همه را در رحمت و فضل خود وارد خواهد ساخت و در راه راستی، به سوی خود هدایت می‌کند» (نسا: ۱۷۵). در زیارت جامعه اعتصام به اهل بیت (ع)، اعتصام به خداوند بیان شده است: «هر کس به شما خود را نگه دارد، به خدا خود را نگه داشته. شما باید راه راست و گواهان در دنیا و شفیعان در آخرت، رحمت پیوسته، آیه مخزون، امانت محفوظ و پیشگاه حق که آزمایشگاه مردم است، هر کس نزد شما آمد نجات یافت و هر کس نیامد هلاک شد» (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۲: ۶۱۳)؛ یعنی چنگ زدن به اهل بیت (ع) و پیروی از سیره آنان، موجب رحمت و هدایت به صراط مستقیم خواهد بود.

با توجه به ظواهر فریبنده دنیا، اگر لطف و رحمت خداوند متعال نباشد، هیچ کس توانایی عبور از دسیسه‌های شیطان را نخواهد داشت. در حقیقت، پاک و طاهر بودن نیز از برکات و الطاف خداوند برای بندگان خوب و نیکویش می‌باشد: «و اگر فضل و رحمت الهی بر شما نبود، هرگز احدی از شما پاک نمی‌شد! ولی خداوند هر که را بخواهد تزکیه می‌کند و خدا شنوا و داناست» (نور: ۲۱). رحمت خداوند شامل همه موجودات عالم و همه انسانها به طور عام و برای بندگان ویژه‌اش که در مسیر عبودیت و کمال قرار گرفته‌اند، به طور ویژه می‌باشد. «خداوند دو نحوه تفضل و رحمت دارد نسبت به بندگان عام و خاص. اما عامش نسبت به جمیع بندگان است به ارسال رسل و انزال کتب و جعل احکام برای هدایت و ارشاد بندگان و خاصش نسبت به مؤمنان. هر چه ایمان آنها قوی گردد، هر چه تقوای آنان بیشتر گردد هر

روش‌شناسی قرآن کریم در تسهیل دستیابی انسان ... ۱۰۵

چه عبادات آنها خالص‌تر گردد، اسباب بهتر و بالاتر بر آنان فراهم می‌فرماید و میل و رغبت آنها زیادتر می‌شود که معنای توفیق است». (طیب، ۱۳۷۸، ج ۹: ۵۱۰)

سه) پادشاهای دنیوی و اخروی

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های انگیزشی در قرآن کریم، ایجاد نظام پاداش بر مبنای عمل صحیح و نیکو می‌باشد و به میزان تأثیرگذاری آن عمل، اجر و پاداش آن به لحاظ کمی و کیفی، مطلوب‌تر خواهد بود. این پاداشها در دنیا مانند گشایش در روزی: «خداوند بعضی از شما را بر بعضی دیگر از نظر روزی برتری داد؛ (زیرا استعدادها و تلاشهایتان متفاوت است)» (نحل: ۷۱) تحقق می‌پذیرد. برتری در روزی به واسطه استحقاق و استعدادهای درونی و بهره‌گیری بیشتر از این استعدادها امکان‌پذیر است و در آخرت مانند بهره‌مندی در بهشت رضوان که جنبه پایدار آن است، تحقق می‌یابد: «توصیف بهشتی که به پرهیزگاران وعده داده شده، چنین است: در آن نهرهایی از آب صاف و خالص که بدبو نشده، و نهرهایی از شیر که طعم آن دگرگون نگشته، و نهرهایی از شراب (طهور) که مایه لذت نوشندگان است، و نهرهایی از عسل مصفاست، و برای آنها در آن از همه انواع میوه‌ها وجود دارد و (از همه بالاتر) آمرزشی است از سوی پروردگارشان! آیا اینها همانند کسانی‌اند که همیشه در آتش دوزخ‌اند و از آب جوشان نوشانده می‌شوند که اندرونشان را از هم متلاشی می‌کنند؟!». (محمد: ۱۵)

قرآن کریم، برای کسانی که عمل نیکو انجام داده و برای رضایتمندی خداوند تلاش کرده‌اند، علاوه بر جزای عمل، بر اساس فضل و عنایتش، پاداشی مضاعف در نظر می‌گیرد: «برای افرادی که عمل نیک داشته‌اند، پاداش نیک، نیکویی بهشت و نیز زیاده بر آن است. چهره‌شان را غبار تیرگی و خواری نمی‌پوشاند. اینان اهل بهشت‌اند و در آن جاودانه خواهند زیست» (یونس: ۲۶). «کسانی که عمل نیک می‌کنند، مستحق دو نوع پاداش می‌شوند؛ یکی پاداشی برابر عملشان و یکی پاداشی زاید بر آن. البته اینکه می‌گوییم هر دو پاداش به نحو استحقاق است، معنایش این نیست که بندگان حقی بر خدا پیدا می‌کنند و طلبکار خدا می‌شوند؛ بلکه معنایش این است که خدای تعالی خودش از فضل خود چیزی را جزا و ثواب عمل قرار می‌دهد» (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۰: ۴۳). فضل و رحمت خداوند درباره چنین بندگان تا جایی است که تعبیر به «بغیر حساب» شده است: «وَمَنْ عَمِلْ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ» (غافر: ۴۰)؛ «بدون تقدیر و موازنه عمل، بلکه افزودنی فزون‌تر از فضل و رحمتش». (بیضاوی، ۱۴۱۸، ج ۵: ۵۸)

چهار) محبوبیت اجتماعی

به واسطه اینکه انسانهای شایسته به عنوان مصلح اجتماعی، دغدغه اصلاح جامعه را دارند و اهتمام آنان در جهت رفع معضلات و ناهنجاری‌های اجتماعی بوده، با این توصیف همیشه نقش آفرین بوده و به کانون توجهات اجتماعی مبدل می‌شوند و در سایه این منش رفتاری، جایگاهی ویژه و منزلتی ستودنی به دست خواهند آورد. از شاخصه‌های لازم در برخورداری از مقبولیت اجتماعی، داشتن سعه صدر و واکنش در مقابل بدی‌هاست. چنانچه قرآن کریم به پیامبر(ص) می‌فرماید باید در رفتارهای اجتماعی و در دعوت مردم به دیانت بر اساس طریق احسن و بهترین شیوه رفتار کنید: «بدی را به بهترین راه و روش دفع کن (و پاسخ بدی را به نیکی ده)! ما به آنچه توصیف می‌کنند آگاه‌تریم!» (مؤمن: ۹۶). دفع کردن بدی‌ها با خوبی نشئت گرفته از روح متعالی افراد است، با این برخورد کریمانه حتی دشمنی که به تو بدی کرده، به دوستی شفیق مبدل می‌شود: «هرگز نیکی و بدی یکسان نیست؛ بدی را با نیکی دفع کن، ناگاه (خواهی دید) همان کس که میان تو و او دشمنی است، گویی دوستی گرم و صمیمی است!» (فصلت: ۳۴). همچنین بر اساس آیه «مسلماً کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند، خداوند رحمان محبتی برای آنان در دلها قرار می‌دهد!» (مریم: ۹۶)، ایمان و عمل صالح محبوبیت در دل مردم را به دنبال دارد. هر چند بر حسب نقل طبرسی از ابن عباس، این آیه مخصوص علی(ع) است (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۶: ۸۲۲)؛ اما آیه، شامل تمام مؤمنان می‌شود و خداوند محبت آنان را در دل مردم صالح قرار می‌دهد. هرم بن حبان گوید: «هر کس دل خود را متوجه خدا کند، خداوند هم دل‌های مؤمنان را متوجه او می‌سازد و دوستی او را در دل ایشان قرار می‌دهد.» (همان)

پنج) هدایت در مسیر صحیح

شاید بتوان گفت نهایت آمال و آرزوی انسانهای شایسته، هدایت در مسیر رشد و تعالی انسان و رسیدن به فلاح و رستگاری است. هدایت یافتن موضوعی است که هر کسی به زعم خود از آن برخوردار بوده و احساس خوشبختی را در مسیری که در آن قرار گرفته است، در سر می‌پروراند: «بدی را به بهترین راه و روش دفع کن (و پاسخ بدی را به نیکی ده)! ما به آنچه توصیف می‌کنند آگاه‌تریم!» (کهف: ۱۰۴). قرآن کریم هدایت‌یافتگی را نتیجه ایمان حقیقی و مرحله بعد از آن قلمداد کرده، می‌فرماید: «پروردگارشان آنها را در پرتو ایمانشان هدایت می‌کند» (یونس: ۹). نکته در خور توجه آن است که خداوند متعال، موضوع هدایت کردن را توسط خودش بیان فرموده است: «به یقین هدایت کردن بر ماست» (لیل: ۱۲). مکاتب و مذاهب

روش‌شناسی قرآن کریم در تسهیل دستیابی انسان ... ♦ ۱۰۷

متعددی وجود دارند که هر کدام داعیه کامل بودن و هدایت یافتگی دارند؛ اما هدایت واقعی، موضوعی است که از جانب خداوند بوده و به بعضی از افراد لایق و شایسته‌ای که خود را در چارچوب نظام و قوانین الهی وفق داده‌اند، تعلق می‌گیرد. به قطع و یقین کسانی که دل در گرو محبت خدا نهاده‌اند و با شتاب در مسیر طاعت الهی حرکت می‌کنند، خداوند آنان را از تاریکی‌ها به سمت روشنایی هدایت سوق داده، امور آنان را تحت تدبیر خود درمی‌آورد.

شش) برخورداری از زندگی نیکو

یکی دیگر از مؤلفه‌های تقویت، برخورداری از زندگی نیکوی دنیوی است. به عبارت دیگر؛ نه تنها از اجرت اخروی برخوردار می‌شوند، بلکه در همین دنیا نیز در پرتو حمایتها و هدایت‌های خداوند زندگی نیکو و حیاتی عزتمند و قابل تحسین دارند: «(آری)، برای کسانی که نیکو کردند، در این دنیا نیکو است و سرای آخرت از آن هم بهتر است و چه خوب است سرای پرهیزگاران!» (نحل: ۳۰). در تفسیر این آیه گفته‌اند: «برای کسانی که در اقوال و افعال، نیکویی کردند و به دل و زبان اقرار به یگانگی حضرت سبحان و نبوت پیغمبر آخرالزمان کرده و در رفتار هم پیروی کردند، در این دنیا جزای نیکویی از حفظ مال و جان، حرمت و نصرت، ثنا و مدح در زبان‌های مؤمنان و هدایت و توفیق به احسان را خواهند داشت» (حسینی، ۱۳۶۳، ج ۷: ۱۹۳). همچنین قرآن کریم نتیجه ایمان همراه با عمل صالح را زندگی نیکو در همین دنیا می‌داند: «هر زن یا هر مرد که کار نیک و شایسته کند، در صورتی که مؤمن باشد، مطمئناً زندگی او را سرشار از مواهب حیات پاک و خوب خواهیم فرمود و به چنین افرادی بر اساس بهترین و پسندیده‌ترین اعمالشان پاداش اخروی عنایت می‌فرماییم.» (نحل: ۹۷)

۳. انگیزه‌دهی و تقویت روحی

طبیعت زندگی در دنیا، رویارویی با مشکلات، سختی‌ها و موانع گوناگون، همچنین وسوسه‌های شیطان است. خداوند متعال به منظور تقویت روحی انسان و بالا بردن انگیزه، وعده نصرت و یاری‌رسانی داده است. این مقوله خود به مؤلفه‌هایی به شرح ذیل تقسیم می‌شود.

یک) نجات از بحراناها

طبیعت زندگی انسان عجین شده با مشکلات، مصایب و بحراناها مختلف است. هر کدام از این مشکلات می‌توانند انسان را از رسیدن به موفقیت و تعالی بازدارند. اگر عنایات ویژه

خداوند و امدادهای الهی در میان نباشند، این مسائل به طرق مختلف آسیبهای جدی را متوجه انسان می‌کنند. از آنجا که توان انسان در حل مشکلات و برون‌رفت از بحرانها محدود بوده، دستگیری خداوند برای عبور از بحران و رسیدن به ساحل نجات، اجتناب‌ناپذیر است. هنگامی که یونس(ع) در دل ماهی ندا سر می‌دهد و از خداوند استمداد می‌طلبد، خداوند نیز او را نجات داده، غم را از دل او بر می‌کند: «و ذا النون [یونس] را (به یاد آور) در آن هنگام که خشمگین (از میان قوم خود) رفت و چنین می‌پنداشت که ما بر او تنگ نخواهیم گرفت (اما موقعی که در کام نهنگ فرو رفت)، در آن ظلمتها(ی متراکم) صدا زد: (خداوند!) جز تو معبودی نیست! منزهی تو! من از ستمکاران بودم!» (انبیا: ۸۷). همچنین وقتی لشکر فرعون، موسی(ع) و قوم بنی‌اسرائیل را تعقیب می‌کند و آنان به دریا می‌رسند، در هنگام نابود شدن، ناگهان دریا شکافته می‌شود و بنی‌اسرائیل نجات پیدا کرده و لشکر فرعون در آن دریا غرق می‌شوند: «ما به موسی و حی فرستادیم که شبانه بندگانم را (از مصر) با خود ببر و برای آنها راهی خشک در دریا بگشا که نه از تعقیب (فرعونیان) خواهی ترسید و نه از غرق شدن در دریا! (به این ترتیب)، فرعون با لشکریانش آنها را دنبال کردند و دریا آنان را (در میان امواج خروشان خود) به طور کامل پوشانید!» (طه: ۷۸-۷۷). در فضای رعب و ترسی که فرعون و ملأش ایجاد کرده بود، ساحران و عده‌ای از قوم بنی‌اسرائیل به موسی(ع) ایمان آورده و بر این اساس، خداوند نیز آنان را از بحران نجات داد و دشمنانشان را در دریا غرق کرد. «هنگامی که ساحران و مردم مصر به موسی(ع) ایمان آوردند و از تهدیدهای فرعون نهراسیدند، راه امداد الهی گشوده شد. از این رو به موسی(ع) خطاب شد که مردم را شبانه از مصر حرکت بده که دریا را برای تو خشک و شر فرعون را از شما دور می‌کنیم.» (شاذلی، ۱۴۱۲، ج ۴: ۲۳۴۴)

دو) خشنودی و رضایت

برترین مقام و منزلتی که انسان می‌تواند در چشم‌انداز آرمانی خود بدان دست یابد، مقام رضا و خوشنودی حضرت حق است (توبه: ۷۲). چنین نیست که بدون در نظر گرفتن رنجها و سپری کردن امتحانات و آزمایشهای گوناگون، به همه پاداش یکسان عطا کند؛ بلکه برای هر کسی در شأن خود و به واسطه تلاشها و مجاهدتهایش اجر و پاداش در نظر گرفته می‌شود. بالاترین تلاش و مجاهدت، تلاشی است که برای آرمانهای متعالی و صرف سرمایه‌ها و داشته‌های انسان هزینه شده باشد: «آنها که ایمان آوردند و هجرت کردند و با اموال و جانهایشان در راه خدا جهاد کردند، مقامشان نزد خدا برتر است و آنها پیروز و رستگارند. پروردگارشان آنها را به رحمتی از ناحیه خود و رضایت (خویش) و باغهایی از بهشت بشارت می‌دهد که در

آن، نعمتهای جاودانه دارند» (توبه: ۲۱-۲۰). «ایمان، هجرت و جهاد، سه عنصر مهم در رسیدن انسان به ارزش و اعتبار و درجه بالاتر نزد خداوند است و اینها سه معیار مهم برای برتری معنوی انسان بوده و کسانی که این سه صفت را داشته باشند، از گروه «فائزان» خواهند بود؛ یعنی از کسانی که به فوز و فلاح و رستگاری رسیده‌اند و آن بالاترین درجه‌ای است که انسانهای سعادت‌مند به آن می‌رسند. همین گروه را خداوند به سه چیز مژده می‌دهد: به رحمتی از خود، خوشنودی از آنها و بهشتی که نعمتهای پایدار و تمام‌نشدنی دارد». (جعفری، ۱۳۷۶، ج ۴: ۴۴۸)

نکته قابل توجه اینکه، گرچه همه پادشاهای خداوند نیکوست، اما پادشاهای معنوی و در صدر آنها، مقام خوشنودی و رضا، از همه پادشاهان بهتر و بالاتر است: «خداوند به مردان و زنان باایمان، باغبانی از بهشت وعده داده که نهرها از زیر درختانش جاری است. جاودانه در آن خواهند ماند و مسکنهای پاکیزه‌ای در بهشتهای جاودان (نصیب آنها ساخته) و (خشنودی و) رضای خدا، (از همه آنها) برتر است و پیروزی بزرگ، همین است!» (توبه: ۷۲). اینکه مؤمن احساس می‌کند خدا از او راضی و خوشنود است، بزرگ‌ترین نعمت برای اوست. نکره آمدن آن شاید به علت عدم درک واقعی آن در دنیاست. رسیدن به این مقام، نجات و رستگاری بزرگی است (قرشی، ۱۳۷۷، ج ۴: ۲۷۰). نزد عرفا نیز منتهاالیه سلوک را مقام خوشنودی حضرت حق دانسته‌اند: «بالاترین مقام سالکین به سوی خدا، مقام رضاست». (گنابادی، ۱۴۰۸، ج ۲: ۲۶۶)

سه امدادهای غیبی

نصرت بندگان شایسته، یکی از سنتهای خداوند بر اساس مقتضیات و شرایط سخت است که توسط امدادهای غیبی، در زندگی بشر ساری و جاری می‌باشد. اساس این نوع تقویت، به منظور اطمینان قلبی و بشارت دادن از سوی خداوند بیان شده است: «آری، (امروز هم) اگر استقامت و تقوا پیشه کنید و دشمن به همین زودی به سراغ شما بیاید، خداوند شما را به پنج هزار نفر از فرشتگان، که نشانه‌هایی با خود دارند، مدد خواهد داد! ولی اینها را خداوند فقط بشارت و برای اطمینان خاطر شما قرار داده، و گرنه پیروزی تنها از جانب خداوند توانای حکیم است!» (آل عمران: ۱۲۶-۱۲۵). البته این نوع امداد از سوی خداوند، تابع شرایط خاص و حکمت و مصلحت خداوند است و در مقاطعی که لوازم آن محقق نشود، این سنت جاری نمی‌شود؛ مانند جنگ احد که مسلمانان از امر رسول (ص) سرپیچی کردند و در نهایت شکست خوردند.

بر اساس آیه مذکور، دو شرط تحقق این امر، صبر و تقواست. «سنت الهی بر آن جاری است که گاهی به وسیله این امور نصرت روا دهد و گاهی بدون این امور؛ و چون مسلمانان در جنگ احد مصابرت نوزیدند و مخالفت امر رسول کردند و به اخذ غنایم مبادرت نمودند؛ حق، ایشان را به نزول ملائکه نصرت نکرد» (شریف لاهیجی، ۱۳۷۳، ج ۱: ۳۷۴). همچنین در هنگام جهاد، خداوند به پیامبر (ص) می‌فرماید: آنگاه که تیر می‌انداختی، خدا بود که تیر می‌انداخت. (انفال: ۱۷)

چهار) نصرت و پیروزی در کار

هنگامی که انسان پس از گذراندن دشواری‌ها و پشت سر نهادن ناهمواری‌ها به موفقیت نایل می‌شود؛ لذت آن، چنان ابعاد وجودی او را در بر می‌گیرد که به کلی خستگی‌های روحی و جسمی را از تن می‌زداید. اراده خداوند همواره بر این تعلق گرفته که کسانی که در راه آرمانهای انسانی قدم بردارند، خداوند بر خود فرض کرده که آنان را تا موفقیت و پیروزی، نصرت و یاری عطا کند: «ما به یقین، پیامبران خود و کسانی را که ایمان آورده‌اند، در زندگی دنیا و (در آخرت) روزی که گواهان به پا می‌خیزند، یاری می‌دهیم» (غافر: ۵۱). این نصرت‌ها در مقاطع و تنگناهای زندگی، هم جنبه دنیوی دارد و هم به سبب مغفرت و رحمت الهی، جنبه اخروی دارد. در واقع؛ یاری رساندن بدان سبب است که کلمه حق بر باطل چیره شده و برگزیدگان الهی برای رسیدن به موفقیت‌ها، با عنایت به وعده نصرت الهی، با روحیه مضاعف، مشکلات و سختی‌ها را در اراده خود هضم کنند. «و پیش از تو پیامبرانی را به سوی قومشان فرستادیم. آنها با دلایل روشن به سراغ قوم خود رفتند، ولی (هنگامی که اندرزاها سودی نداد) از مجرمان انتقام گرفتیم (و مؤمنان را یاری کردیم) و یاری مؤمنان، همواره حقی است بر عهده ما» (روم: ۴۷). قرآن کریم خاطر نشان می‌کند در صورتی که خداوند از مسیر و راه شما حمایت کند، هیچگاه مغلوب نشده و پیروزی قطعی از آن شماست. کسی که خداوند اراده کرده خوار و ذلیل شود، هیچ قدرتی نمی‌تواند از ناکامی و شکست او جلوگیری کند: «اگر خداوند شما را یاری کند، هیچ کس بر شما پیروز نخواهد شد! و اگر دست از یاری شما بردارد، کیست که بعد از او، شما را یاری کند؟! و مؤمنان، تنها بر خداوند باید توکل کنند!». (آل عمران: ۱۶۰)

پنج) زدودن ناپاکی و ناخالصی

بدون تردید انسان به واسطه انسان بودن و ماهیت آن، از خطا و گناه به دور نبوده و بسته به میزان مبتلا شدن، آثار سوء آن سبب آلودگی در روح و روان انسان می‌شود. خداوند اگر

بخواهد نور ایمان را در دل بنده‌ای قرار دهد، قبل از هر چیز او را از انواع آلودگی پاک کرده و ناخالصی‌های او را برطرف می‌سازد. بشری که در گمراهی آشکار زندگی می‌کرد، با دریافت وحی و ارشاد از ناحیه خداوند، بستری لازم برای زدودن ناخالصی و آلودگی‌ها در خود ایجاد کرده و در مسیر رشد و تعالی گام نهاد و به این ترتیب، تزکیه نفوس و تربیت ملکات اخلاقی در سرلوحه مأموریت پیامبران قرار گرفت: «خداوند بر مؤمنان منت نهاد [نعمت بزرگی بخشید] هنگامی که در میان آنها، پیامبری از خودشان برانگیخت که آیات او را بر آنها بخواند، و آنها را پاک کند و کتاب و حکمت بیاموزد هر چند پیش از آن، در گمراهی آشکاری بودند» (آل عمران: ۱۶۴). «تزکیه در اصل به معنای نمو یافتن و نمو دادن است، ولی در بسیاری از موارد به معنای پاک شدن و پاک کردن به کار رفته است و این هر دو ممکن است به یک ریشه باز گردد؛ زیرا تا پاکی از موانع و مفسد و رذایل نباشد، نمو و رشد امکان‌پذیر نخواهد بود». (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۴: ۴۱۴)

۴. ارتقای رتبه و منزلت

قرآن کریم انسانهایی را که در مسیر رضای خود، تلاش ارزنده‌ای دارند، ستوده است و به منظور تقدیر، آنان را به شیوه‌های متنوع از دیگران تمایز داده است. در این مقوله نیز چند مؤلفه به شرح ذیل دخیل‌اند.

یک) برگزیدگی

با توجه به نتایج جدول، مهم‌ترین مؤلفه ارتقا از جانب خداوند متعال، برگزیدگی و انتخاب به عنوان بنده ویژه است. انسان به سبب برگزیدگی از ناحیه خداوند، مجری اوامر و نواحي او شده و به سبب تقویتهای معنوی، نقشی محوری در رشد و اصلاح جامعه ایفا می‌کند. اما نباید فراموش کرد که کسب منزلت و مقامهای معنوی، نباید موجب تفاخر نسبت به دیگران شود؛ بلکه باید در نتیجه دستیابی به این توفیقات، در جهت رضایتمندی خداوند و کسب درجات بالاتر کوشش کند: «و در راه خدا جهاد کنید، و حق جهادش را ادا نمایید! او شما را برگزید و در دین (اسلام) کار سنگین و سختی بر شما قرار نداد» (حج: ۷۸). جهاد در این آیه معنای وسیعی دارد و کلیه تلاشهای مستمر برای خودسازی، مهار نفس و مبارزه علیه ظلم را شامل می‌شود. همچنان که در صدر اسلام ملاحظه می‌شود، پیامبر (ص) جهاد در میدان نبرد را به جهاد اصغر و جهاد با نفس را به جهاد اکبر تعبیر می‌کردند. ایشان هنگام بازگشت از غزوات می‌فرمودند: «رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ». (ابوالفتح رازی، ۱۴۰۸، ج ۱۳:

دو) ترفیع درجه

اسلوب قرآن در پاداش و ترفیع درجه، مبتنی بر منش و رفتار عملی است. بر این اساس، هر قدر انسان ضمن خودسازی و رشد فردی خود، کارایی و اثربخشی مشهودی نیز در صحنه اجتماعی داشته باشد، رتبه و درجه بالاتری از ناحیه خداوند دریافت می‌کند و در این خصوص هیچ حرکت سازنده و با ارزشی ضایع نمی‌شود: «و برای هر کدام از آنها درجاتی است بر طبق اعمالی که انجام داده‌اند، تا خداوند کارهایشان را بی‌کم و کاست به آنان تحویل دهد و به آنها هیچ ستمی نخواهد شد!» (احقاف: ۱۹). انبیا، اوصیا، اولیا و بندگان برگزیده، هر کدام دارای درجه و رتبه خاصی نزد خداوند متعال می‌باشند و در میان هر یک از این موارد، بر حسب نوع و گستره مأموریت، خود نیز به درجاتی تقسیم می‌شوند. در روایتی از امام رضا(ع) نقل شده که فرمودند: «الدَّرَجَةُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ». (عروسی حویزی، ۱۴۱۵، ج ۱: ۴۰۶)

نظام رتبه‌بندی این انگیزه را در میان مردم به وجود می‌آورد که برای کسب رتبه و درجه بیشتر، تلاش و کوششی مضاف کرده، در یک مقطع شاگردی بزرگان کرده و منازل و مدارج را قدم به قدم طی کند و بر همین مبنا، عده‌ای در خدمت گروه دیگر درآمده و نظام خدمات متقابل به نحو مطلوبی در جامعه ایجاد شود: «آیا آنان رحمت پروردگارت را تقسیم می‌کنند؟ حال آنکه ما روزی آنها را در زندگی دنیا میانشان تقسیم می‌کنیم و بعضی را به مرتبت، بالاتر از بعضی دیگر قرار داده‌ایم تا بعضی بعض دیگر را به خدمت گیرند. و رحمت پروردگارت از آنچه آنها گرد می‌آورند بهتر است» (زخرف: ۳۲). «برتری یافتن برخی انسانها بر دیگران دو گونه است: یکی، برتری در ساختار جسمی، فکری و استعدادهاست که این امر سبب احساس نیاز به یکدیگر و خدمت به همدیگر است و بدین وسیله جامعه تشکیل می‌شود. انسان در این برتری نقشی ندارد. «رَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضِ دَرَجَاتٍ» نوع دیگر، برتری است که خداوند بر اساس تلاش انسان عطا می‌کند، نظیر آیه «يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ» (مجادله: ۱۱) که خداوند کسانی را که به سراغ علم و ایمان رفتند برتری می‌دهد» (قرآنی، ۱۳۸۳، ج ۱۰: ۴۵۰). یکی از جلوه‌های نظام رتبه‌بندی در قرآن کریم بهره‌مندی انسان از علم و دانش سودمند و جهت‌دهنده است: در روایات دینی، برتری رتبه عالم و دانشمند بر عابد، به شیوه‌های گوناگونی بیان شده است. پیامبر(ص) می‌فرماید: «إِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الشَّمْسِ عَلَى الْكَوَاكِبِ وَ فَضْلَ الْعَابِدِ عَلَى غَيْرِ الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ عَلَى الْكَوَاكِبِ». (صفار، ۱۴۰۴، ج ۱: ۸)

بنابر این، نظام رتبه‌بندی در قرآن کریم دارای اهداف تربیتی بوده و به واسطه این نظام، خدمات متقابل، انگیزه حرکت و کسب درجه و عدم تضييع تلاش و کوششها شکل می‌گیرند. همچنین میزان دستیابی به درجات بالاتر، علاوه بر داشتن تناسب معنادار با بهره علمی انسانها، تابع کارکرد و اثربخشی آنان در راستای تحول هدفمند است.

سه) الگو و پیشوایی

یکی از مهم‌ترین روشهای تربیتی قرآن برای پرورش انسان در راستای رشد و تعالی، ارائه الگوی نیکو به انسانهاست؛ که به لحاظ برخورداری از مزایای ممتازی همچون: عملی بودن اخلاق و رفتار، نفوذ و تأثیرگذاری اسوه‌ها و الگوها بر اقشار جامعه و خط و جهت دادن سریع الگودهنده به الگوگیران، می‌تواند یکی از عالی‌ترین شیوه‌های هدایت در قرآن قلمداد شود. قرآن کریم وجود الگوها را برای راهبری مردم، یکی از اساسی‌ترین ارکان هدایت دانسته، می‌فرماید: «و آنان را پیشوایانی قرار دادیم که به فرمان ما (مردم را) هدایت می‌کردند و انجام کارهای نیک و برپا داشتن نماز و ادای زکات را به آنها وحی کردیم و تنها ما را عبادت می‌کردند» (انبیاء: ۷۳). «به امر خدا، نه به امر مردم، امر خدا را بر امر خودشان مقدم می‌شمرند و حکم او را برتر از حکم خود قرار می‌دهند». (فیض کاشانی، ۱۴۱۵، ج ۳: ۳۴۷)

بهترین الگودهندگان کسانی‌اند که نخست، خودشان هدایت یافته به عنایت و فضل الهی باشند و نور حق، باطن آنان را روشن ساخته باشد و دوم آنکه، کارکرد و عملکرد آنان مصون از خطا و اشتباه باشد؛ زیرا اگر الگوها عاری از هر گونه خطا و اشتباه باشند، راه مطمئن و تضمین‌کننده‌ای برای عمل و تأسی کردن به آنان فراهم می‌شود. کسی که با آزمون و خطا بخواهد دیگران را هدایت کند، نمی‌تواند الگوی مناسب و مطمئنی برای دیگران به حساب آید.

وجود امام برای رهبری و هدایت مردم، امری حیاتی است؛ به نحوی که هیچ‌گاه زمین از حجت خدا خالی نمی‌شود. «سلیمان بن جعفر الجعفری روایت کرده که حضرت رضا (ع) در پاسخ پرسش وی که آیا زمین از حجت خالی می‌شود؟ فرمود: اگر به قدر یک طرفه‌العین زمین از حجت خالی ماند، اهل خود را فرو برد» (ابن بابویه، ۱۳۸۰، ج ۱: ۶۴۶). امامت به عنوان عالی‌ترین مرحله سیر تکاملی بشر شناخته می‌شود: «امامت آخرین مرحله سیر تکاملی انسانی است که به معنی رهبری همه‌جانبه مادی و معنوی، ظاهری و باطنی، جسمی و روحی مردم است. در حقیقت مقام امامت، مقام تحقق بخشیدن به تمام برنامه‌های الهی است. به تعبیر دیگر؛ ایصال به مطلوب و هدایت تشریحی و تکوینی است. امام از این نظر، درست به

خورشید می ماند که با اشعه خود موجودات زنده را پرورش می دهد. نه تنها هدایت به معنی راهنمایی و ارائه طریق که آن در نبوت و رسالت وجود دارد، بلکه به معنی دستگیری کردن و رساندن به سرمنزل مقصود است؛ البته برای آنها که آمادگی و شایستگی دارند». (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۳: ۴۵)

چهار) مقام صالحان

قرار گرفتن در زمره صالحان، یکی از آرزوها و آمال انبیای الهی بوده است. ایشان به واسطه استقامت در دین، از خدای متعال تمنای شمول در شمار صالحین را دارند. از سوی دیگر، خداوند نیز انسانهای برگزیده خود را که نقش اصلاحگری در جامعه داشته و در کارهای نیک از یکدیگر پیشی می گیرند، در گروه صالحین قرار می دهد: «به خدا و روز دیگر ایمان می آورند امر به معروف و نهی از منکر می کنند و در انجام کارهای نیک، پیشی می گیرند و آنها از صالحان اند» (آل عمران: ۱۱۴). حضرت ابراهیم (ع) در دعای خود از خداوند طلب دارد که مرا جزء صالحین قرار بده: «ای پروردگار من! مرا حکمت بخش و مرا به شایستگان پیوند» (شعرا: ۸۳). «صلاح» به معنای باقی ماندن و یا بودن هر چیزی به مقتضای طبع اصلی آن است تا آنچه خیر و ثمره‌ای در آن است، بر آن مترتب شود؛ بدون اینکه به خاطر فسادش چیزی از آثار نیک آن تباہ شود» (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۵: ۲۷۶). در روایات نیز «صالحین» تفسیر به یاران برگزیده ائمه (ع) شده است. (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۸: ۴۰۴)

پنج) برتری بر دیگران

حکمت خداوند اقتضا می کند که تلاشگران و صاحبان اندیشه و فکر خلاق را هم ردیف کسانی قرار ندهد که انگیزه‌ای برای رشد و حرکت ندارند یا کسانی که به واسطه استعداد و نفوذشان بیشترین تأثیر را در جامعه دارند، آنان را تفضّل و برتری بر دیگران بخشد. این برتری به واسطه سعی و همت بلند و شایستگی، امری معقول است: «بین چگونه بعضی را (در دنیا به خاطر تلاششان) بر بعضی دیگر برتری بخشیده‌ایم درجات آخرت و برتری‌هایش از این هم بیشتر است!» (اسرا: ۲۱). «این جمله اشاره است به تفاوت درجات که از سعی و کوشش انسان ناشی می شود تا کسی توهم نکند که سعی بسیار و سعی اندک هر دو یکی است و در آخرت فرقی با هم ندارند. آری اگر خداوند فرقی میان عمل کم و عمل بسیار و عمل خوب و خوب‌تر نگذارد، در حقیقت آن مازاد را که بیشتر و خوب‌تر است، شکرگزاری نکرده و مورد قبول درگاهش ننموده است». (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۳: ۶۹)

یکی از نکات درخور توجه این است که بسته به نوع عمل، خلوص و تأثیرگزاری آن، خداوند میزان برتری را نیز منظور می‌دارد. آنانی را که با جان و اموال خود در راه خداوند جهاد کردند، بر نشستگان برتری داده و برای تأکید، این برتری را سه بار تکرار کرده است: «مسلماً آن دسته از مسلمانان که بدون علت بیماری یا عذر واقعی از جهاد کناره گرفتند، با مجاهدانی که در راه خداوند با مال و جان جهاد می‌کنند، برابر نیستند. خداوند مجاهدانی را که با مال و جان خود در راه خدا جهاد کردند، مسلماً بر کناره‌گیران از جنگ و خانه‌نشینان برتری بخشیده است و خداوند به هر یک [از این دو دسته از مؤمنان نسبت به اعمال نیکشان ورود به] بهشت را وعده فرموده، ولی خداوند مجاهدان را بر خانه‌نشینان، با عنایت پاداشی بزرگ، برتری اراده فرموده است.» (نسا: ۹۵)

د) ارتباط میان داده‌ها، کدها و مقوله‌بندی‌ها

کسب موفقیت و طی کردن مراحل رشد توسط انسان، با عنایت به قابلیت‌ها و استعدادهایش، خاستگاهی قرآنی دارد و اگر بسترهای لازم آن توسط انسان فراهم شود، خداوند نیز به شیوه‌های گوناگون، انسان را در رسیدن به اهداف بلند خود یاری می‌رساند. مهم‌ترین مقوله با توجه به جدول تحلیل محتوا، شیوه‌های تقویت در حوزه فکری و اندیشه، شامل عطاء علم و حکمت و قدرت تشخیص صحیح است. انسانهای شایسته که سبک زندگی خود را بر مدار توحید قرار داده‌اند، از سوی خداوند نیز عنایات و مواهب ویژه‌ای نظیر رحمت و غفران، محبوبیت اجتماعی، برخوردار از زندگی نیکو در دنیا، پاداشهای دنیوی و اخروی، هدایت در مسیر صحیح و امکان دادن و قدرت از ناحیه خداوند دریافت می‌دارند. ایجاد عوامل انگیزشی و تقویت روحیه با توجه به سختی‌ها و موانع گوناگون، همچنین کم بودن اهل حق در برابر باطل، از شیوه‌های مهم از سوی خداوند در رسیدن انسانهای شایسته و برگزیده به مقصود است. نظام رتبه‌بندی با توجه به مجاهدتهای علمی و عملی انسان، همچنین رویکرد آنان در حل مشکلات و سختی‌ها، از شیوه‌های ارتقا در قرآن کریم بوده و به میزان درک و لمس مصائب و همچنین تأثیرگزاری در جامعه، رتبه آنان نزد خداوند ارتقا می‌یابد.

ه) نتایج و یافته‌ها

مراحل تقویت، حمایت و تدبیر امور توسط خداوند برای انسانهای مستعد و شایسته را می‌توان در چهار مقوله اصلی تعریف کرد:

- مرحله اول؛ خداوند برای انتخاب مسیر و نقشه راه، فکر و اندیشه را پرورش داده که توسط آن حرکت و جنبش برای دستیابی به اهداف بزرگ را آغاز کنند.
  - مرحله دوم؛ به سبب تثبیت در مسیر، مواهب گوناگون و عنایات ویژه را شامل آنها ساخته که بهره دنیوی و اخروی آنان به میزان بسیار زیادی افزایش می یابد.
  - مرحله سوم؛ با توجه به مشکلات و مسائل فرارو و برای عبور از این موانع، با ایجاد انگیزه و تقویت روحی، آنان را مجهز کرده و دستیابی به موفقیت را تسهیل می کند.
  - مرحله چهارم؛ کسانی را که در آزمونها ثابت قدم ماندند و از موانع و مشکلات عبور کرده و به موفقیت نایل شده اند، به منظور تکریم از تلاش و مجاهدت، ارتقای رتبه و منزلت داده، بهترین مقام را چه در دنیا و چه در آخرت نصیبشان می کند.
- توانمندسازی انسانهای شایسته از دو بعد قابل توجه است: یکی مربوط به تلاش و کوشش همه جانبه توسط آنان و همت او در طی کردن مراحل رشد و موفقیت و دیگری، توفیق و تقویت خداوند متعال در پرورش روحی، فکری و کسب درجات مادی و معنوی.
- نظام رتبه بندی با توجه به رویکرد انسان در حل مشکلات و سختی ها، آزمونهای مختلف، مجاهدتهای علمی و عملی، همچنین تأثیر گذاری در جامعه، از شیوه های ارتقا در قرآن کریم بوده و به میزان خلاقیت و کیفیت عمل، رتبه آنان نزد خداوند ارتقا می یابد.
- حکمت خداوند بر این موضوع تعلق گرفته که مسیر رشد و موفقیت برای هر انسانی میسر است و بر اساس اراده و همت انسان، خداوند متعال نیز اسباب رشد را فراهم می کند. این موضوع را می توان یکی از مهم ترین فلسفه های خلقت انسان قلمداد کرد.

پیشنادهای پژوهشی

- جامعه که خواهان پیشرفت همه جانبه است، باید در خصوص تأمین نیروی انسانی کارآمد و تحول گرا اهتمام جدی داشته باشد و مقدمات رشد و تعالی را برای انسانهای مستعد و شایسته فراهم آورد. بر این اساس، پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه می شود:
- طراحی و ایجاد ساختار نظام رتبه بندی انسانهای شایسته و نخبگان، به صورت جامع و نظام مند و سرمایه گذاری در این طرح راهبردی به منظور پاسداشت خدمات و تأثیر گذاری ارزشمند آنان.
  - ایجاد و طراحی فرایند نخبگی، شامل شناسایی، جذب، نظارت و به کارگیری، به صورت یک نظام پویا در جامعه با طرح جامع تربیتی و رشددهنده.

روش‌شناسی قرآن کریم در تسهیل دستیابی انسان ... ♦ ۱۱۷

- ایجاد بستر مناسب برای رشد فکری و معنوی انسانهای مستعد و شایسته و حساس کردن آنان نسبت به مسائل جامعه به منظور اثربخشی بیشتر آنان و جلوگیری از مهاجرت آنان به بیرون از مرزهای جغرافیایی و عقیدتی.
- بررسی آسیبهای جایگاهی افراد شاخص در جامعه اسلامی.
- بررسی فرایند الگوپذیری جامعه از شخصیت‌های علمی، سیاسی و اجتماعی بر اساس آموزه‌های دینی.
- عوامل بسترساز در شکوفایی استعدادها بر اساس آموزه‌های دینی.

منابع

- قرآن کریم. ترجمه ناصر مکارم شیرازی (۱۳۷۳). قم: دار القرآن الکریم (دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی).
- نهج البلاغه. ترجمه محمد دشتی (۱۳۸۲). قم: مؤسسه تحقیقاتی امیر المؤمنین علیه السلام.
- ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبه الله (۱۴۰۴ ق). شرح نهج البلاغه. قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۸۰). علل الشرایع والاحکام و الاسباب. ترجمه ذهنی تهرانی. قم: مؤمنین.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳ ق). من لا یحضره الفقیه. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۳۶۳). تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیه و آله. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- ابوالفتح رازی، حسین بن علی (۱۴۰۸ ق). روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن. مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی.
- الحسینی، سید محمد و مریم مؤمنی (۱۳۹۰). راهنمای علمی تکنیک تحلیل محتوا. تهران: فرقاب.
- باردن، لورنس (۱۳۷۵). تحلیل محتوا. ترجمه ملیحه آشتیانی و محمد یمنی دوزی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- بیضاوی عبدالله بن عمر (۱۴۱۸ ق). أنوار التنزیل و أسرار التأویل. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- جعفری، یعقوب (۱۳۷۶). تفسیر کوثر. قم: هجرت.
- حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین بن احمد (۱۳۶۳). تفسیر اثنا عشری. تهران: میقات.
- شاذلی، سید قطب بن ابراهیم (۱۴۱۲ ق). فی ظلال القرآن. بیروت: دار الشروق.
- شریف لاهیجی، محمد بن علی (۱۳۷۳). تفسیر شریف لاهیجی. تهران: داد.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۰۹ ق). منیه المرید. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- صفار، محمد بن حسن (۱۴۰۴ ق). بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد (ص). قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۷ ق). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. تهران: ناصر خسرو.
- طیب، عبدالحسین (۱۳۷۸). أطیب القرآن فی تفسیر القرآن. تهران: اسلام.

- عروسی حویزی، عبدعلی بن جمعه (۱۴۱۵ ق). **نورالثقلین**. تحقیق هاشم رسولی محلاتی. قم: اسماعیلیان.
- عقدایی، تورج (۱۳۹۳). **چگونه پایان نامه بنویسیم**. تهران: زوار.
- فیض کاشانی، ملامحسن (۱۴۱۵ ق). **تفسیر صافی**. تهران: الصدر.
- قرشی، سید علی اکبر (۱۳۷۷). **تفسیر احسن الحدیث**. تهران: بنیاد بعثت.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۲۹ ق). **کافی**. قم: دارالحدیث.
- گنابادی، سلطان محمد (۱۴۰۸ ق). **تفسیر بیان السعاده فی مقامات العباده**. بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۷۴). **تفسیر نمونه**. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- **Holy Quran**. Translated by Naser Makarem Shirazi (1994). Qom: Daro al-Quran-e-Karim.
- **Nahj al-Balaghah**. Translated by Mohammad Dashti (2003). Qom: Amir al-Mominin Cultural Research Institute.
- Abolfotuh Razi, Hussein bin Ali (1987). **Rawd al-Janān wa Rūh al-Jinān**. Mashhad: Astan Quds Razavi Publications, Islamic Research Foundation.
- Al-Hosseini, Seyyed Mohammad & Maryam Momeni (2011). **Scientific Guide to Content Analysis Technique**. Tehran: Fargab.
- Aghdaei, Toraj (2013). **How to write a Thesis**. Tehran: Zovar.
- Beidāwī, Abdullah Ibn Umar (1997). **Anwār al-Tanzīl wa Asrār al-Ta'wīl**. Beirut: Dar 'Ihyā' al-Turāth al-'Arabī.
- Bardin, Laurence (1996). **Content Analysis**. Translated by Maliha Ashtiani and Mohammad Yemeni Dozi. Tehran: Shahid Beheshti University.
- Faiz Kashani, Mollah Mohsen (1994). **Tafsir al-Safi**. Tehran: al-Sadr Publications.
- Gonabadi, Sultan Mohammad (1987). **Tafsīr Bayān al-Sa'ada fi Maqāmāt al-Ibādah**. Beirut: Al-Alami Press Institute.
- Hosseini Shah Abdul Azimi, Hussein (1984). **Tafsir Ezna Ashri**. Tehran: Miqat.
- Hoveyzi, Abd Ali bin Juma (1994). **Tafsir Noor al-Thaqalayn**/ researched by Hashem Rasooli Mahallati, Qom: Ismailian Publications.
- Ibn Abi al-Hadid, Abdul Hamid bin Habbullah (1983). **Description of Nahj al-Balaghah**. Qom: Ayatollah al-Marashi al-Najafi's school of thought. / Library of Ayatollah Al-Marashi Al-Najafi.
- Ibn Babavayh (Sadugh), Muhammad bin Ali (1992). **Man La Yahzoara al-Faqih**. Qom: Jami'ah al-Mudarrisin Affiliated to Huwzeh Elmiyeh Qom.
- Ibn Babavayh (Sadugh), Muhammad bin Ali (2001). **'Ilal Al-Shari'a**. Translated by Dhehni Tehrani. Qom: Moamenin Publications.

- Ibn Sho'beh Harrani, Hassan bin Ali (1984). **Tohaf al-Oghoul an Aal al-Rsoul (P.B.U.H.)**. Qom: Jami'ah al-Mudarrisin Affiliated to Huwzeh Elmiyeh Qom.
- Jafari, yaghoob (1997). **Tafsir Kausar**. Qom: Hijrat Publications Institute.
- Koleyni, Ja'far bin Yaghoob. (2007). **Al-kafi**. Qom: Dar al Hadith.
- Makarem Shirazi, Naser (1995). **Nemune Interpretation**. Tehran: Dār al-Kotob al-Islamiyah.
- Qorashī, Seyyed Ali Akbar (1998). **Tafsīr Ahsan al-Hadith**. Tehran: Be'that Foundation.
- Safar, Muhammad bin Hassan (1983). **Basaero al-Darajat fi Fazaele Ale Muhammad (P.B.U.H.)**. Qom: Ayatollah Marashi Najafi Library.
- Shazli, Seyyed bin Qutb bin Ibrahim, (1991). **Fi Zelal al-Quran**. Lebanon- Beirut: Dar al-Shuruq.
- Sharif Lahiji, Mohammad bin Ali (1994). **Tafsir Sharif Lahiji**. Tehran: Daftar Nashr Dad.
- Shahid Sani Zain al-Din bin Ali (1988). **Monyato Al-Morid**. Qom: Islamic Propaganda Office.
- Tabarsi, Fazl bin Hassan (1993). **Majma al-Bayan Fi Tafsir al-Quran**. Tehran: Naser Khosrow.
- Tabatabaei, Seyyed Mohammad Hossein (1996). **Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an**. Qom: The Office of Jami'ah al-Mudarrisin Affiliated to Huwzeh Elmiyeh Qom.
- Tayyeb, Abdul Hossein. (1999). **Atyab al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an**. Tehran: Islam Publications.